

شناسایی موانع جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس

ابراهیم هادیان* و محمدجواد نظری**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۲۷

تاریخ وصول: ۱۳۹۷/۰۲/۲۶

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عواملی است که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم مانع جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس می‌گردند. برای شناسایی این عوامل ابتدا ۳۵ عامل از عواملی که در ادبیات نظری و مطالعات تجربی انجام گرفته بر آنها تاکید بیشتری گردیده بود استخراج و سپس در قالب پرسشنامه دور نخست دلفی، به ۱۲ نفر از خبرگان که با روش هدفمند قضاوتی انتخاب شده بودند، داده شد. در پایان دور نخست دلفی به جز عامل مربوط به «ضعف زیر ساخت‌ها (حمل و نقل، تأمین برق و ...)»، روی بقیه عوامل توافق حاصل گردید. عامل حذف شده در دور نخست دلفی به دور دوم منتقل شد و از آنجا که در دور دوم نیز روی این عامل توافقی حاصل نگردید، این عامل به طور کلی از پرسشنامه سرمایه‌گذاران حذف گردید. بعد از آن پرسشنامه سرمایه‌گذاران با ۳۴ گویه تهیه و تدوین گردید. این پرسشنامه به ۳۰۰ نفر از سرمایه‌گذاران فعال در شهرک صنعتی شیراز و سرمایه‌گذارانی که در مکان‌های دیگر در استان فارس فعالیت دارند داده شد. در نهایت پاسخ‌های دریافتی از سرمایه‌گذاران با روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری اولویت بندی گردید. نتایج نشان می‌دهد «مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها»، «بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه»، «عدم امنیت سرمایه‌گذاری»، «عدم ثبات نرخ ارز» و «بروکراسی و تشریفات غیرضروری و طولانی بودن زمان اخذ مجوز و استعلام‌ها» به ترتیب از مهمترین موانع جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس به شمار می‌روند.

طبقه بندی JEL: E22, C65, C02

واژه‌های کلیدی: موانع سرمایه‌گذاری، روش دلفی، روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری (GRA)

* دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول) (ehadian@rose.shirazu.ac.ir)

** کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۱- مقدمه

یکی از مهمترین عوامل توسعه اقتصادی، میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشورها می‌باشد. جلب سرمایه و سرمایه‌گذاری راهی برای تسریع حرکت اقتصاد به سوی توسعه و ایجاد اشتغال است و می‌تواند به عنوان اهرمی برای شتاب توسعه و رشد اقتصادی به کار گرفته شود. آن چه که سرمایه‌گذاری را به عنوان یک متغیر بنیادین در معاملات اقتصادی، سیاسی، تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای تعریف می‌کند آثار جانبی و تأثیرات فراگیر و فرابخشی آن است. ایجاد امنیت، ثبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... از نتایج و کارکردهای مثبت آن به حساب می‌آید. انجام سرمایه‌گذاری هدفی است که کلیه استان‌ها از مدت‌ها آن را دنبال می‌کنند تا به این طریق به مشکلات اقتصادی، تولیدی، اشتغال، فرار نیروی کار، بیکاری و غیره غلبه نمایند. با تصویب و ابلاغ سیاست‌های اجرایی اصل ۴۴ قانون اساسی بسترهای لازم به منظور جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی شکل جدید به خود گرفت. این موضوع بیانگر این واقعیت است که مدیریت کلان کشور در بالاترین سطوح خود به این نتیجه رسیده‌اند که به منظور رشد و توسعه اقتصادی بایستی اقتصاد کشور به دست فعالان واقعی آن سپرده شود و دولت نقش تصدی‌گری خود را به نقش نظارتی تبدیل نماید تا ضمن بهره‌گیری از توانمندی‌های مدیریتی و تخصصی بخش خصوصی در توانمندسازی اقتصاد، دولت با فراغ بال به وظایف حاکمیتی خود در قبال مردم و جامعه عمل نماید.

بر اساس آخرین سرشماری رسمی کشور که در سال ۱۳۹۵ صورت گرفت، استان فارس با جمعیتی معادل ۴۸۵۱۲۷۴ نفر (حدود ۶/۰۷ درصد از جمعیت کشور) و با مساحتی در حدود ۱۲۲۶۰۸ کیلومتر مربع چهارمین استان بزرگ کشور می‌باشد.^۱ استان فارس ۱۱۲۹۵۹۱۱ هکتار اراضی قابل کشت وجود دارد که از این میزان ۱۳۷۵۹۸۸ هکتار (۱۲/۲٪) زیر کشت گیاهان زراعی و باغی رفته و مابقی به دلیل عدم تامین آب بدون استفاده می‌باشد. فارس با تولید ۲/۹ میلیون تن محصولات باغی (رتبه اول کشور) و ۷/۱ میلیون تن محصولات زراعی (رتبه دوم کشور) و ۰/۷۷

^۱ مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵

میلیون تن محصولات دامی (رتبه چهارم کشور)، جمعاً ۱۰/۸ میلیون تن محصولات کشاورزی، سهم ۹/۹ درصدی از تولیدات کشاورزی کشور را دارد. از مزایای استان در حوزه صنعت و معدن وجود حدود ۴۹۳۲ واحد صنعتی به بهره برداری رسیده (رتبه پنجم کشور)، ۷۰ شهرک و ناحیه صنعتی مصوب (رتبه دوم کشور)، منطقه ویژه اقتصادی شیراز با وسعت ۱۳۰۰ هکتار و قابل توسعه تا ۲۲۵۰ هکتار، ۵۸۳ معدن دارای پروانه بهره برداری با ذخیره قطعی ۲/۳ میلیارد تن، رتبه دوم سنگ تزئینی کشور (۲۰ درصد) و رتبه اول ذخایر و استخراج خاک نسوز و صنعتی در کشور (حدود ۹۰ درصد) می باشد.

در حوزه نفت و گاز و پتروشیمی، میدانهای نفتی سروستان و سعادت آباد با وسعت ۲۴۲ کیلومتر مربع، یک میلیارد و چهارصد و دو میلیون بشکه نفت، در استان وجود دارد. همچنین با وجود میادین گازی هالیگان، سفید باغون، سفید زاخور، تابناک، شانول، هما، وراوی و دی، گردان، بند و بست، رتبه دوم ذخیره میادین گازی کشور بعد از عسلویه را دارد (منبع: سیمای عمومی و اقتصادی استان فارس پورتال استانداری فارس)^۲.

وضعیت سرمایه گذاری در استان فارس اگرچه در مقایسه با برخی از استانها امیدوار کننده تر است اما ظرفیت های استفاده نشده ی زیادی که استان در ابعاد گوناگون گردشگری، صنعت و معدن، بخش خدماتی و زیربنایی دارد هنوز فاصله زیادی تا سطح مطلوب احساس می شود. استان فارس با برخورداری از پتانسیل های صنعتی، کشاورزی و گردشگری در صورت تنظیم راهبردهای مناسب اقتصادی می تواند از ظرفیت های ایجاد شده در جهت جذب سرمایه های داخلی و خارجی برخوردار گردد.

تاکنون در زمینه سرمایه گذاری و به صورت موردی در زمینه های خاص، مطالعاتی در سطح کشور صورت پذیرفته است. نوآوری مقاله حاضر شناسایی موانع و مشکلات از دید مسئولان امر استانی و بررسی و اولویت بندی این موانع از دید سرمایه گذاران و فعالان اقتصادی استان فارس به صورت جامع و میدانی با طراحی سوالات و توزیع پرسشنامه و به نوعی مصاحبه نیمه ساختار یافته می باشد. بر این اساس در این تحقیق با توجه به شرایط خاص زمانی به لحاظ تحریم های همه جانبه

² Investment.farsp.ir

علیه کشور و شرایط خاص حاکم بر آن و اینکه چرا با وجود مزیت‌های بسیار و تنوع محصولات کشاورزی و صنعتی و خدماتی در استان فارس آن طور که باید ارزش افزوده شایسته این بخش‌ها در مقایسه با سایر استان‌های پیشرو صورت نپذیرفته، تلاش شده است تا موانع سرمایه‌گذاری و راه‌کارهای جذب آن در سطح استان با اتکاء به مطالعات نظری و تجربی صورت گرفته و نظرات صاحب نظران اقتصادی مورد بررسی قرار گیرد. در ادامه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق پرداخت خواهد شد. سپس روش تحقیق، جامعه آماری، ابزار تجزیه و تحلیل و نتایج بررسی خواهد شد.

۲- ادبیات و مبانی نظری تحقیق

پژوهش‌های متعددی در مورد نظریه‌ها و الگوهای سرمایه‌گذاری صورت گرفته، که اکثر آنها مربوط به اقتصادهای پیشرفته‌ای می‌باشد که اتکاء آنها به اقتصاد بازار، از ویژگی‌های بارز آنهاست. در کشورهای در حال توسعه، به دلیل عدم وجود بازارهای مالی با کارکرد مناسب، اختلالات ایجاد شده در اثر محدودیت‌های مبادله خارجی، کمبود اطلاعات آماری، شکاف عمیقی بین نظریه‌های سرمایه‌گذاری و مدل‌های به کار رفته وجود دارد، که این امر کاربرد نظریه‌های کلاسیک اقتصادی را با مشکل روبرو می‌سازد (بلجر و خان، ۱۹۸۴).

پیروان کینز معتقدند معیار کارایی نهایی سرمایه نقش بسیار مهمی در تصمیمات سرمایه‌گذاری دارد. تصمیم به سرمایه‌گذاری بر اساس نظریه کینز به دو عامل بستگی دارد: نخست بازدهی ناشی از سرمایه‌گذاری که در واقع همان کارایی نهایی سرمایه‌گذاری است، دوم: بهره که معیار ارزیابی هزینه‌های فرصت ذخایر موجود است. نظریه مهم دیگر درباره سرمایه‌گذاری مربوط به اصل شتاب است که اولین بار توسط کلارک مطرح شد. در تحلیل شتاب ساده، تقاضا برای کالاهای سرمایه‌ای، افزون بر اینکه به میزان تغییر در سطح درآمد ملی بستگی دارد، به عامل دیگری یعنی نسبت سرمایه به تولید یا ضریب متوسط سرمایه نیز وابسته است. بعد از نظریه شتاب ساده، نظریه تعدیل موجودی سرمایه شکل گرفت. بر اساس نظریه تعدیل موجودی سرمایه، تغییر حجم سرمایه‌گذاری با سطح درآمد ملی رابطه مستقیم و با حجم موجودی سرمایه با یک دوره وقفه، رابطه عکس دارد.

نظریه سرمایه گذاری نئوکلاسیک، سرمایه گذاری را به عنوان تابعی از قیمت نسبی سرمایه مشخص می کند. در این نظریه که یورگنسون آن را مطرح کرده، سرمایه گذاری به طور مثبت با سطح تولید و به طور منفی با هزینه اجاره سرمایه مرتبط است (یورگنسون، ۳، ۱۹۹۶).

بر اساس مدل های تئوریک اقتصاد کلان، سیاست های پولی و مالی می توانند از طریق افزایش یا کاهش نرخ بهره، سرمایه گذاری را متأثر کنند. در مدل های ساده IS LM افزایش سرمایه گذاری دولت یا افزایش مخارج دولت، به عنوان یک سیاست مالی انبساطی باعث افزایش نرخ بهره و در نتیجه کاهش سرمایه گذاری بخش خصوصی می شود. به عبارت دیگر سرمایه گذاری دولت از سرمایه گذاری خصوصی می کاهد و جایگزینی جبری به وقوع می پیوندد. سرمایه گذاری دولتی هم می تواند به عنوان یک مکمل و مشوق سرمایه گذاری بخش خصوصی به شمار آید و هم می تواند به عنوان یک جانشین موجب کاهش سرمایه گذاری از جانب بخش خصوصی گردد. اگر دولت به عنوان سرمایه گذار برای رقابت با بخش خصوصی وارد شود، به عنوان جایگزینی قدرتمند برای بخش خصوصی عمل خواهد نمود (اثر تخلیه ای یا جانشینی جبری)^۴. اما اگر سرمایه گذاری بخش دولتی در حیطه کالاهای عمومی مانند احداث فرودگاه ها، بزرگراه ها، بنادر، راه ها و غیره صورت گیرد، به عنوان بخش مکمل برای سرمایه گذاری خصوصی عمل خواهد نمود (برانسون، ۱۳۷۸).

اعتبارات و تسهیلات بانکی در قالب نظریه های سیاست پولی اقتصاد کلان بر سرمایه گذاری خصوصی اثر می گذارند. برای این منظور از طریق ایجاد تسهیلات لازم در زمینه افزایش حجم پول و کاهش هزینه های سرمایه گذاری مانند تغییر در نرخ ذخیره قانونی و نرخ تنزیل مجدد، سرمایه گذاری افزایش می یابد (همان منبع). یکی از اشتباهات رایج در ایران تلقی اعطای امتیازات و تسهیلات به سرمایه گذاران به جای تضمین قراردادها در چارچوب ایجاد امنیت سرمایه گذاری است. این مسأله نه تنها به سرمایه گذاری کمک نکرده بلکه باعث ایجاد فساد و خارج شدن سرمایه گذاری از مسیر اصلی شده است. یعنی کسانی وارد میدان سرمایه گذاری شده اند که سرمایه گذار نبوده و صرفاً با بهره گیری از شرایط رانتهی اقتصاد و سوء

³ Jorgenson

⁴ Crowding Out Effects

استفاده از امتیازات و تسهیلات اعطایی، اقدام به فعالیت کرده‌اند. ارائه ارز ارزان قیمت، تسهیلات بانکی و معافیت‌های مختلف زمینه ساز ایجاد رانت است. این مسأله، روند سرمایه‌گذاری و تولید را دچار اختلال کرده است.

نرخ تورم داخلی از جمله متغیرهایی است که بر تقاضای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی مؤثر است. تورم لجام گسیخته، تأثیر منفی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دارد. در نرخ تورم بالا ریسک فعالیت‌های تولیدی افزایش می‌یابد و بخش سوداگری اقتصاد را با سود سرشاری مواجه می‌کند و در نتیجه منابع را از فعالیت‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری به سمت خدمات کاذب، احتکار و فعالیت‌های تجاری زودبازده سوق می‌دهد و سرمایه‌گذاری خصوصی کاهش می‌یابد (مایر، ۱۹۵۷).

به طور معمول در تعریف و توصیف محیط اقتصاد کلان بر پنج شاخص نرخ تورم، نرخ ارز، نرخ بهره، وضعیت مالی دولت و وضعیت تراز پرداخت‌ها توجه می‌شود. در صورتی که کسری بودجه به صورت نسبی از تولید ناخالص داخلی در سطح معقولی باشد و نرخ تورم نیز کم و قابل پیشبینی باشد و نرخ واقعی ارز رقابتی و نزدیک به سطح تعادلی و وضعیت نرخ بهره و تراز پرداخت‌ها مناسب رشد و توسعه باشند، محیط اقتصاد کلان شرایط با ثباتی خواهد داشت. ولی در صورتی که با نرخ‌های بالای تورم و کسری بودجه فزاینده و ناپایدار، نوسانات شدید نرخ واقعی ارز و کسری مزمن تراز پرداخت‌ها مواجه باشیم خواهیم گفت که محیط اقتصاد کلان با شرایط بی‌ثباتی همراه است و تأثیر منفی روی سرمایه‌گذاری می‌گذارد (پائول^۵، ۲۰۰۲). پس‌انداز می‌تواند از طریق نظام بانکی یا بازارهای مالی وارد جریان کار و تولید شود و به صورت فزاینده درآمد ملی را افزایش دهد. در واقع پس‌انداز ملی بهترین منبع سرمایه‌گذاری به حساب می‌آید، زیرا بازده آن برای اقتصاد ملی در بالاترین سطح قرار دارد.

نظریه دیگری در مورد سرمایه‌گذاری وجود دارد و آن این است که در کشورهای در حال توسعه که زیرساخت‌ها ناقص است و موانع زیادی برای سرمایه‌گذاری وجود دارد، سرمایه‌گذاری دولت می‌تواند با افزایش بازدهی

⁵ Paul

سرمایه‌گذاری، زمینه را برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی مهیا کند. عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری به دو دسته شناخته شده و نامشخص تقسیم می‌شود. از عوامل شناخته شده برخی قابل اندازه‌گیری نیست. به نظر می‌رسد کشورهای در حال توسعه، به رغم تمام تلاش‌هایی که در برنامه ریزی‌های اقتصاد انجام داده‌اند، ولی نسبت به کشورهای توسعه یافته در خصوص تشکیل کارآمد و استفاده مطلوب سرمایه از موقعیت مناسبی برخوردار نیستند و به نوعی دچار دور باطل هستند، لذا بر اساس مبانی نظری اجتماع پساواشنگتنی به نظر می‌رسد که مشکل در ساختار نهادهای این کشورها است. سرمایه‌گذار هنگام تصمیم برای سرمایه‌گذاری به دو اطمینان نیاز دارد: نخست، اطمینان از سودآوری قابل قبول پروژه‌ای که سرمایه او به وسیله آن تأمین مالی می‌شود. دوم، اطمینان از عدم تعرض سیاسی، نظامی، حقوقی و ... به سرمایه او (نورث، ۱۳۷۷).

در رویکرد نهادگرایان جدید، نهادها قواعد بازی‌اند. نهادها الگوهای تعاملی‌اند که بر روابط افراد حاکم بوده و آنها را مقید می‌سازد. تعریف قواعدی که مردم تحت آن قواعد در هر جامعه‌ای تعامل می‌کنند، به شدت دشوار است. چون قواعدی که به کار می‌رود شامل قوانین مکتوب، میثاق‌های اجتماعی رسمی، هنجارهای غیر رسمی رفتاری و باورهای مشترک درباره جهان است. ما اغلب فکر می‌کنیم نهادها محدودیت‌هایی بر رفتار افراد به منزله فرد هستند اما به همان اندازه واضح به نظر می‌رسد و اغلب برای تبیین رفتار بشر مهم‌تر است که نهادها چگونه شکل‌گیری باورها و نظرات افراد درباره اینکه چگونه سایر مردم رفتار خواهند کرد را هم ساختارمند می‌کند (نورث، ۱۳۷۷). به عبارت دیگر، نهادها کاهش دهنده نا اطمینانی افراد جامعه در تعامل با یکدیگرند. اما مسأله اصلی، چگونگی ورود نهادها به تحلیل اقتصادی است. این ورود، می‌بایست با دو ویژگی همراه باشد تا دستگاه نظری، کارآمدی لازم در تبیین را داشته باشد. ویژگی اول، عینیت‌پذیری آن است. مفاهیمی همچون هزینه نهایی، مطلوبیت نهایی، درآمد نهایی و غیره اساساً مفاهیمی ذهنی و مشاهده‌ناپذیر بوده‌اند و در تحلیل‌های اقتصادی، با در نظر گرفتن یکسری مفروضات، آن هم عمدتاً غیر واقعی، اندازه‌گیری می‌شوند. برای مثال، در سطح بنگاه، تولید نهایی بر اساس فرض ابتدایی تابع تولید برآورد می‌شود و این متغیر در حساب‌های بنگاه مشاهده نمی‌شود و بسیاری از بنگاه‌ها، حتی آن را نمی‌شناسند. از این رو، گفتنی است واحد نهایی، از منظر عینیت‌پذیری به معنای قابلیت آزمون‌پذیری، در

تحلیل اقتصادی با ضعف‌های جدی همراه است. ویژگی دوم، که با ویژگی اول بی‌ارتباط نیست، ضرورت داشتن تلقی یکسان از مفاهیم در بین نظریه پردازان یک دستگاه نظری است. این موضوعی است که اندیشه‌ی نهادگرایی قدیم با آن دچار مشکل بود و نحوه‌ی ورود نهادها در تحلیل پدیده‌ها میان اقتصاددانان این رشته با برداشت‌های یکسان همراه نبوده است. تحلیل‌های وبلن از طبقه‌ی مرفه تا نظریه‌ی قدرت همسنگ غالب‌رایت به سختی در یک قالب نظری یکسان جمع می‌شود. اما واقعیت آن است که نهادگرایی جدید به هنگام ورود نهادها به عملکرد اقتصادی، آن را مشاهده‌پذیر می‌کند و عینیت می‌بخشد. این امر از دو طریق صورت می‌پذیرد (همان منبع).

الف) هزینه‌های مبادله: در چهارچوب رویکرد نئوکلاسیک، فرض وجود اطلاعات کامل، زمینه‌ی هرگونه فرصت طلبی طرفین مبادله را منتفی می‌سازد. نتیجه آن که طرفین مبادله ضرورتی به صرف هزینه در مورد مبادله نمی‌بینند و مبادله بدون هزینه است. اما، در دنیای واقعی طرفین از اطلاعات یکسانی برخوردار نبوده و وجود اطلاعات نامتقارن زمینه ساز بروز فرصت‌طلبی است. بنابراین، مبادله کنندگان به منظور جلوگیری از فرصت‌طلبی طرف مقابل، ناگزیر به صرف هزینه برای کسب اطلاعات‌اند که همان هزینه‌های مبادله است. از این رو؛ در نگاه نهادگرایی جدید، کلید فهم هزینه‌های مبادله، سنگینی هزینه‌ی (کسب) اطلاعات است که شامل هزینه‌های سنجش ویژگی‌های با ارزش اقلام مورد مبادله و هزینه‌های حمایت‌کننده حقوق و هدایت و اجرای قراردادهاست (همان منبع).

نتیجه‌ی چنین شرایطی: اقداماتی از قبیل تعهدنامه‌ها، ضمانت نامه‌ها، علائم تجاری، منابع تخصیص یافته به دسته‌بندی و درجه بندی، مطالعات زمان‌سنجی و حرکت‌سنجی تعهدات کارگزاران، داوری، واسطه‌گری و البته، کل نظام فرایند دادرسی، همگی منعکس‌کننده حضور فراگیر امر اندازه‌گیری و اعمال نظارت است (همان، ۶۰). توجه بدین نکته ضروری است که گاهی مواقع هزینه‌های مبادله آنقدر زیاد می‌شود که می‌تواند اصل مبادله را زیر سؤال ببرد.

ب) هزینه‌های تبدیل: فرآیند فعالیت بنگاه‌ها تبدیل نهاده‌های تولید، اعم از کار و سرمایه، به کالاهای قابل فروش در بازار است. این فرایند، نیازمند صرف هزینه‌هایی است که تعیین‌کننده‌ی ویژگی‌های فیزیکی کالاها از قبیل اندازه، رنگ، وزن و ترکیب

شیمیایی است که این همه، متأثر از انتخاب فناوری و فنون تولیدی و نیز خصوصیات بازار و مشتریانی است که هدف گذاری شده است.

اغلب مطالعات انجام شده در زمینه نهادها، بر نقش اساسی و تعیین کننده نهادهای رسمی و غیررسمی در روند سرمایه گذاری و توسعه اقتصادی تأکید می کنند. در این مطالعات به منظور بررسی تجربی تأثیر نهادها بر توسعه اقتصادی در کشورها و مناطق مختلف جهان از الگوهای متعددی استفاده شده است. در این الگوها شاخص های مختلفی نظیر شاخص امنیت حقوق مالکیت، عملکرد دولت، آزادی سیاسی، اندازه دولت، فشارهای سیاسی، ثبات سیاسی و غیره به کار گرفته شده تا مقیاسی عینی از عملکرد نهادها به دست آید. با وجود تفاوت در تعاریف و روش ها، در مورد اهمیت و نقش تعیین کننده نهادهای رسمی و غیررسمی در توسعه و شکوفایی اقتصادی، اتفاق نظر وجود دارد.

۳- مروری بر پیشینه تحقیق

مطالعات زیادی در زمینه سرمایه گذاری در اقتصاد ایران و جهان صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می شود:

۳-۱- مطالعات داخلی

کازرونی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله خود تحت عنوان بررسی تاثیر همزمان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و نرخ شهرنشینی بر رشد اقتصادی استان های ایران با استفاده از مدل گشتاوردهای تعمیم یافته (GMM) دریافتند که اندازه دولت، موجودی سرمایه، شاخص سرمایه انسانی اثر مثبت و نرخ شهرنشینی تاثیر منفی بر رشد اقتصادی استان های کشور دارد.

برقی اسکویی و شکری (۱۳۹۷) طی پژوهشی عوامل موثر بر سرمایه گذاری خارجی در ایران طی سالهای ۱۳۶۰-۱۳۹۵ را با تاکید بر نقش مالیات بر درآمد با استفاده از مدل رگرسیون فازی بررسی کردند. نتایج آنها نشان دهنده آن است که مالیات بر درآمد به صورت منفی تاثیر معنی داری بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی ندارد ولی تولید ناخالص داخلی، تجارت آزاد، جمعیت و سرمایه انسانی اثر مثبت و نرخ تورم اثر منفی روی سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارند.

جهان گرد و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله خود تحت عنوان «اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی ایران بسط مدل پاچولا» دریافتند که در کشورهای

توسعه یافته افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یکی از عوامل اصلی در انتقال تکنولوژی‌های نوین، ارتقا بهره‌وری و رشد اقتصادی است، در صورتی که این موضوع برای کشورهای در حال توسعه لزوماً چنین نیست و گاه نتایج عکس نیز در بر خواهد داشت. در این تحقیق به بررسی تاثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) بر رشد اقتصادی ایران در شرایط همگرایی مشروط (Conditional Convergence) با استفاده از رهیافت خود بازگشت با وقفه‌های توزیعی (ARDL) به همراه آزمون کرانه‌های پسران، شین و اسمیت (۲۰۰۱) طی سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۴ پرداخت شده است. نتایج تخمین آنها حاکی از آن است که اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در چارچوب مدل رشد بسط یافته پاجولا و در حالت همگرایی مشروط، در کوتاه مدت و بلندمدت منفی و معنادار است و بنابراین جهت استفاده کارآمد و موثر از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی باید ساختارهای اقتصادی را اصلاح، قابلیت جذب تکنولوژی و بخش‌های مولد که دارای ارزش افزوده بالایی هستند را شناسایی و منابع خارجی را به سوی این بخش‌ها هدایت کرد.

رضایی و همکاران (۱۳۹۶) به شناسایی اولویت‌های سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران با استفاده از تابع تولید ۹۲ فعالیت صنعتی کشور از روش پنل دیتا در دوره ۹۲-۱۳۷۵ با تاکید بر رشد ارزش افزوده دریافتند که فعالیت‌های صنایع معدنی و صنایع پایین دستی آنها به ازای یک واحد سرمایه‌گذاری، ارزش افزوده بیشتری ایجاد می‌کند و یافته‌های آنها تاکید بر اهمیت سرمایه‌گذاری در این دست از صنایع است.

وفا و معمارزاده (۱۳۹۳) در مقاله خود تحت عنوان «بررسی موانع توسعه سرمایه‌گذاری زیربنایی در کشور» به منظور بررسی عوامل و اندازه‌گیری موانع قانونی از ابزار پرسشنامه در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت استفاده کردند و نتایج تحقیق آنها نشان داد که موانع قانونی، تخصیص و جذب سرمایه‌گذاری، عدم توجه به زیرساخت‌های قانونی، موانع قانونی ثبت شرکت‌ها، عدم ثبات قوانین، شفاف نبودن قوانین، عدم وجود امنیت سرمایه‌گذاری، قوانین تحریمی، قوانین بین‌المللی بانکی و قوانین تجارت جهانی به عنوان مهم‌ترین موانع قانونی در اجرای موفق سرمایه‌گذاری زیربنایی در کشور به شمار می‌روند. یکی از الزامات مهم برای تشویق

بخش غیردولتی برای سرمایه گذاری، فراهم کردن امنیت اقتصادی و به دنبال آن امنیت سرمایه گذاری برای فعالین اقتصادی است (رهبر و همکاران، ۱۳۸۶).

۳-۲- مطالعات خارجی

طارق محبوب و جانگ وانیش^۶ (۲۰۱۹) در مقاله خود موانع سرمایه گذاری مستقیم خارجی در صنعت برق کشور بنگلادش را مورد بررسی قرار دادند که نتایج نشان می دهد که جنبه های سیاسی اثرگذارترین مانع سرمایه گذاری مستقیم خارجی در بخش برق است و بعد از آن جنبه های اقتصادی، اجتماعی و نظارتی مهمترین عوامل هستند. از بین فاکتورهای فردی، تملک زمین / اجاره، فساد اداری، سیستم انتقال گاز نامناسب موانع اصلی سرمایه گذاری خارجی در بخش برق است. ساختار مالکیت نیز در رتبه بندی تصمیمات برای انجام سرمایه گذاری مستقیم خارجی اهمیت دارد. ساموئل^۷ (۲۰۱۶) در مقاله ای به بررسی رابطه بین کسری بودجه و سرمایه گذاری بخش خصوصی در اقتصاد تانزانیا با استفاده از روش تصحیح خطای برداری و آزمون همجعی یوهانسون در دوره ۲۰۱۲-۱۹۷۰ پرداخته است. نتایج بیانگر وجود یک رابطه بلند مدت بین سرمایه گذاری خصوصی و متغیرهای مورد بررسی از قبیل کسری بودجه دولت است و کسری بودجه دولت باعث برون رانی سرمایه گذاری بخش خصوصی شده است.

توماس مونثالی^۸ (۲۰۱۲) در مقاله خود و در قالب دو مدل شتاب انعطاف پذیر و مدل کلاسیکی یورگنسون^۹ به بررسی ویژگی های ساختاری و نهادی منطقه جنوب آفریقا جهت سرمایه گذاری پرداخت که نتایج حاصل از پژوهش وی نشان داد که مسائل کلان اقتصادی از جمله عدم اطمینان (امنیت سرمایه گذاری)، اندازه بازار، عدم دسترسی به سرمایه و زیرساخت های حمل و نقل و ارتباطات به عنوان محدودیت های مهم سرمایه گذاری خصوصی در ناحیه جنوب آفریقا محسوب می شوند.

⁶ Mahbub, T & Jongwanich, J

⁷ Samwel

⁸ Munthali

⁹ Flexible Accelerator and Jorgenson's Neoclassical Model

مارینا ازیمونتتی و پیر دنیل جی سارت^{۱۰} (۲۰۰۷) موانع جذب سرمایه‌گذاری داخلی در شرایط بحران سیاسی در کشورهای در حال توسعه را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که آنچه که مانع از سرمایه‌گذاری خصوصی می‌شود مخاطرات سیاسی و سلب مالکیت سرمایه‌گذاری و عدم تعهد به مالکیت در این شرایط است.

۴- روش تحقیق

نظر به اینکه روش انجام این پژوهش میدانی است، پژوهش مذکور از نظر هدف در حیطه پژوهش‌های اکتشافی و کاربردی می‌باشد. زمانی پژوهش به صورت اکتشافی انجام می‌شود که در مورد پدیده‌ای که پژوهشگر با آن روبرو است، اطلاعات زیادی وجود نداشته باشد یا اطلاعاتی در مورد اینکه چگونه مسائل مشابه با موضوع پژوهش در گذشته حل شده‌اند، در اختیار نباشد. هدف این پژوهش، یافتن الگوها، فرضیه‌ها یا ایده‌هایی است که مبنای پژوهش‌های بعدی قرار می‌گیرند (نویل، ۲۰۰۷). از سوی دیگر با توجه به اینکه در این پژوهش از روش مطالعه کتابخانه‌ای و نیز روش‌های میدانی نظیر پرسشنامه استفاده شده است، پژوهش حاضر بر اساس ماهیت و روش گردآوری داده‌ها، یک پژوهش توصیفی-پیمایشی است. جهت بررسی دیدگاه‌های جمع صاحب‌نظران در حوزه سرمایه‌گذاری نیز از تکنیک و روش دلفی^{۱۱} استفاده شده است.

مسئله پژوهش از نظر جهت‌گیری، از نوع کاربردی است. هدف نهایی در پژوهش کاربردی، بهبود درک نسبت به مسئله فراروی محقق و یافتن راه حلی برای آن، می‌باشد. هدف دیگر آن است که یافته‌های پژوهش عملی بوده و برای مدیران سازمان، معنادار و ارزشمند باشد (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر تلاش شده است با کمک روش دلفی و با استفاده از روش‌های مصاحبه نیمه ساختار یافته با خبرگان و پرسشنامه، به یک مدل مفهومی (تئوری) درباره عواملی که سبب عدم تمایل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در استان فارس می‌شود، دست یابیم.

¹⁰ Azzimonti, M. & Sarte, P

¹¹ Delphi Method

سپس تلاش شده که بر اساس مدل به دست آمده، پرسشنامه‌ای به سرمایه‌گذاران داده شود تا به نوعی اعتبار مدل سنجیده شود.

پژوهش از نظر کمیت‌پذیری، به ۳ دسته کیفی، کمی و ترکیبی^{۱۲} تقسیم می‌شوند. منظور از روش ترکیبی، ترکیب روش شناسی‌های کمی و کیفی به شیوه‌ها و با درجه‌های مختلف است (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۱). پژوهش ترکیبی «یک روش شناسی است برای گردآوری، تحلیل و آمیختن روش‌های کیفی و کمی در یک مجموعه‌ای از پژوهش‌ها، به منظور دستیابی به درک بهتری از مسأله پژوهش» (سوانس و هولتن^{۱۳}، ۲۰۰۵). پژوهش حاضر از نظر کمیت‌پذیری در دسته پژوهش‌های ترکیبی قرار می‌گیرد. به این صورت که بخش نخست پژوهش کنونی، که شامل مصاحبه با خبرگان و پرسشنامه دلفی می‌شود، در دسته پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد.

بخش دوم پژوهش که شامل پرسشنامه سرمایه‌گذاران و مصاحبه با آنها و اولویت‌بندی نظرات آنها با روش «تحلیل رابطه‌ای خاکستری» شده است، در دسته پژوهش‌های کمی قرار می‌گیرد. پژوهش‌های کمی به تبیین و پیش‌بینی می‌پردازند و پژوهش‌های کیفی به اکتشاف و درک موضوع^{۱۴} متمرکزند (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۱). قلمرو زمانی پژوهش، سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ می‌باشند اما باید توجه کرد که عواملی که توسط خبرگان پیشنهاد گردیده است و پاسخ‌هایی که از سرمایه‌گذاران دریافت شده است، ممکن است تحت تأثیر تجربه‌هایی قرار گرفته باشد که آنها در ۱۵-۱۰ سال اخیر کسب نموده‌اند.

۴-۱- جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش استان فارس می‌باشد که به ۲ جامعه آماری زیر تفکیک می‌شود:

جامعه آماری نخست، با استفاده از روش دلفی، شامل تمام خبرگان کشوری است که دارای دانش و تجربه در رابطه با سرمایه‌گذاری و موضوع‌های مرتبط با آن باشند. این خبرگان حداقل در یکی از ۳ دسته زیر قرار می‌گیرند:

¹² Mixed Methods Research

¹³ Swanson & Holton

¹⁴ Exploration & Understanding

۱. مسئولان استانی و شهری مرتبط با سرمایه‌گذاری (استانداری، شهرداری، شورای شهر و ...)
  ۲. متخصصان حوزه سرمایه‌گذاری (استادان دانشگاه، شرکت‌های مشاوره‌ای و ...)
  ۳. آن دسته از سرمایه‌گذارانی که در این زمینه به عنوان صاحب نظر به شمار می‌روند.
- جامعه آماری دوم، شامل تمامی افرادی است که در استان فارس و شیراز و شهرک‌های صنعتی در زمینه‌های مختلف صنعتی، خدماتی، کشاورزی و ... مشغول به فعالیت هستند.

۴-۲- روش و طرح نمونه برداری

آگاهی از روش‌های گوناگون پژوهش، به فرد کمک می‌کند که بفهمد که پژوهش انجام شده، از منابع معتبری سرچشمه گرفته است و اینکه داده‌ها به شیوه‌های درست و مناسبی گردآوری و تحلیل شده‌اند (گرینر^{۱۵}، ۲۰۰۸).

در این پژوهش، ۲ مرتبه نمونه‌گیری انجام شده است. یک بار برای انتخاب خبرگانی که با روش دلفی نظراتشان گردآوری شده و یک بار برای انتخاب سرمایه‌گذارانی که پرسشنامه نهایی به آنها داده شده است. در هر ۲ مرتبه نمونه‌گیری، از روش هدفمند قضاوتی^{۱۶} استفاده شد. زمانی که جامعه آماری مورد پژوهش، نایاب (یا کمیاب) باشد، یافتن مکان و یا به کار گماشتن آنها دشوار باشد، از نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود (سوانس و هولتن^{۱۷}، ۲۰۰۵). این روش، جزء روش‌های «نمونه‌برداری غیر احتمالی»^{۱۸} می‌باشد (اداره خدمات اجتماعی شهر فرکس^{۱۹}، ۲۰۱۲). در روش قضاوتی (هدفمند)، نمونه‌ها به صورت غیر تصادفی و براساس

¹⁵ Greener

¹⁶ Judgmental / Purposeful = Purposive

¹⁷ Swanson & Holton

¹⁸ Nonprobability Sampling

¹⁹ Fairfax Country Department of Neighborhood And Community Services

ویژگی‌های خاصی که دارند، برگزیده می‌شوند (فری^{۲۰} و همکاران به نقل از لیتام^{۲۱}، ۲۰۰۷). این ویژگی‌ها، به گونه‌ای انتخاب می‌شوند که بتوانند به پرسش‌های ضروری در رابطه با موضوع خاصی^{۲۲}، پاسخ دهند (مک نیلی^{۲۳}، به نقل از لیتام، ۲۰۰۷). این روش زمانی مفید است که پژوهشگر بخواهد بخش کوچکی از یک جامعه بزرگ را مورد مطالعه قرار دهد که اعضای آن بخش کوچک به آسانی قابل دستیابی باشند، اما شمارش تمام اعضای جامعه بزرگ، تقریباً غیرممکن باشد (ببی^{۲۴} به نقل از لیتام، ۲۰۰۷). با توجه به اینکه شناسایی تمامی سرمایه‌گذارانی که در سراسر استان تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصاد (کشاورزی، صنعت، خدمات و ...) را داشته و همچنین توان مالی و تجربه لازم را نیز داشته باشند، بسیار دشوار و زمان‌بر است، به همین دلیل، روش هدفمند قضاوتی برای انتخاب سرمایه‌گذاران با ویژگی‌های مناسب، مورد استفاده قرار گرفته است.

۴-۲-۱- حجم نمونه و روش محاسبه

در زیر، روش محاسبه حجم نمونه برای گروه دلفی و سرمایه‌گذاران توضیح داده می‌شود.

۴-۲-۱-۱- حجم نمونه برای گروه دلفی (تعداد خبرگان)

در این پژوهش، ۱۲ نفر به عنوان خبره برای دور نخست دلفی برگزیده شدند. در ادبیات مربوط به روش دلفی، معمولاً تعداد خبرگان را بین ۱۰ تا ۱۸ نفر در نظر می‌گیرند (اکلی و پاولوسکی^{۲۵}، ۲۰۰۴). ملن^{۲۶} در پژوهش خود برای تعیین تعداد مناسب برای اعضای گروه دلفی (خبرگان)، به مرور پژوهش‌های گوناگون پرداخته که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود.

²⁰ Frey et al.

²¹ Latham

²² Cerain Matter

²³ Macnealy

²⁴ Babbie

²⁵ Okli & Pawlowski

²⁶ Mullen

جدول ۱: تعداد مناسب اعضای گروه دلفی

Table 1: Appropriate number of delphi group members

حد اقل تعداد مناسب برای خبرگان، ۷ نفر می‌باشد.	لینسون ^{۲۷} (۱۹۷۸)
معمولاً تعداد اعضای گروه دلفی، ۸ تا ۱۲ نفر است.	کاوالی اسفورزا و ارتولانو ^{۲۸} (۱۹۸۴)
تعداد بهینه اعضای گروه دلفی، ۷ تا ۱۲ نفر است.	فیلیپس ^{۲۹} (۲۰۰۲)

مأخذ: (ملن، ۲۰۰۳)

Source: (Mullen, 2003)

۴-۲-۱-۲-۴- حجم نمونه برای سرمایه گذاران

تعداد سرمایه‌گذاران و فعالین صنوف مختلف مستقر در شهرک صنعتی شیراز و دیگر سرمایه‌گذاران فعال در زمینه‌های مختلف در محدوده استان فارس و شهر شیراز، حدوداً ۱۲۰۰ نفر بوده که جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دهند. با توجه به اینکه تنها برخی از این افراد، دارای تمامی شرایط لازم برای پر کردن پرسشنامه هستند، تصمیم بر آن شد که با روش هدفمند قضاوتی، هر کسی را که دارای شرایط لازم برای پر کردن پرسشنامه است را مشخص نماییم. افراد واجد شرایط برگزیده شده، حتی‌الامکان باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

- توانایی مالی برای انجام سرمایه‌گذاری
- سابقه سرمایه‌گذاری یا مذاکره برای انجام پروژه (چه در استان فارس و چه در دیگر مناطق ایران یا دنیا)
- آگاهی کامل از مفهوم سرمایه‌گذاری و انواع آن
- ارتباط نزدیک و تنگاتنگ با ارگان‌های ذیربط (شهرداری، سازمان صنعت، معدن و تجارت، اتاق بازرگانی و ...) و آشنایی با قوانین و مقررات آنها
- دارا بودن توانایی فنی (خلاقیت و ابتکار و ...)، توانایی تجهیزاتی (دارای ماشین آلات مورد نظر و ...)، نیروی انسانی و ...

²⁷ Linstone

²⁸ Cavalli – Sforza & Ortolano

²⁹ Phillips

۴-۲-۲- ابزار تجزیه و تحلیل

برای تجزیه و تحلیل نظرات خبرگان، از روش دلفی و برای تجزیه و تحلیل نظرات سرمایه‌گذاران، از روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری استفاده می‌شود.

۴-۲-۲-۱- روش دلفی

روش دلفی، در اوایل دهه ۱۹۵۰، توسط ال‌اف هلمر^{۳۰} و همکارانش در شرکت رند^{۳۱}، هنگامی که بر روی یک پروژه دفاعی کار می‌کردند، ایجاد شد (یوسف^{۳۲}، ۲۰۰۷). نام دلفی، از نام پیشگویی در یونان باستان گرفته شده که می‌توانسته آینده را پیش‌بینی کند. این روش، شامل گردآوری نظرات خبرگان می‌شود که ابتدا توسط ارتش برای پیش‌بینی تأثیرهای احتمالی جنگ اتمی به کار گرفته شد (تنگاراتینام و ردمن^{۳۳}، ۲۰۰۷). هر جا که به کارگیری قضاوت‌ها و نظرات خبرگان و شاغلان حرفه‌ای^{۳۴} (در حوزه مورد نظر) ضروری باشد، استفاده از دلفی مفید خواهد بود. دلفی، یک فرآیند گروهی است که شامل ارتباط متقابل میان پژوهشگر و گروهی از خبرگان شناسایی شده، در ارتباط با موضوعی مشخص است که معمول از راه پرسشنامه اجرا می‌شود (یوسف، ۲۰۰۷). دلفی روشی است برای ساختاردهی فرآیند ارتباط گروهی، به گونه‌ای که فرآیند مورد نظر به افراد گروه اجازه دهد که با یک مشکل پیچیده روبرو شوند و به آن بپردازند. دستیابی به این «ارتباط ساختار یافته»، زمانی امکان پذیر است که شرایط زیر وجود داشته باشند (لینستون و تراف^{۳۵}، ۲۰۰۲):

- ۱- روشی برای ارائه بازخور درباره اطلاعات و دانش دریافت شده از خبرگان، وجود داشته باشد.
- ۲- روشی برای ارزیابی نظر خبرگان وجود داشته باشد.
- ۳- خبرگان فرصت داشته باشند تا دیدگاه خود را تغییر دهند.
- ۴- شناسا ماندن خبرگان

³⁰ Olaf Helmer

³¹ Rand Corporation

³² Yousuf

³³ Thangaratnam & Redman

³⁴ Practitioner

³⁵ Linstone & Turoff

گرچه عده‌ای، دلفی را به علت کاربرد چشمگیری که در حوزه پیش بینی دارد، رویه‌ای برای پیش‌بینی «پدیده‌ها» می‌دانند، اما دلفی در حوزه‌های دیگر چون «گردآوری داده‌های به روز یا داده‌های تاریخی که یا به درستی شناخته شده نیستند یا در دسترس نمی‌باشند» و «شفاف سازی و ایجاد تمایز میان انگیزه‌های واقعی و انگیزه‌های ادراک شده انسان‌ها» می‌باشد (لینستون و تراف، ۲۰۰۲).

۴-۲-۲-۲- روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری

تحلیل رابطه‌ای خاکستری (GRA)، نخستین بار توسط دنگ^{۳۶} مطرح گردیده است. این تئوری برای حل مسائل مبهم و مسائلی که داده‌های گسسته و اطلاعات ناقص دارد به کار می‌رود. این تئوری با استفاده از اطلاعات نسبتاً کم و با تغییر پذیری بسیار در معیارها، خروجی‌های رضایت بخش و مطلوبی را تولید می‌کند. تئوری خاکستری، همچون تئوری فازی یک مدل ریاضی اثربخش برای حل مسائل نامشخص و مبهم است. این تئوری در زمینه‌های بسیاری بکار گرفته شده و در زمینه حل مسائل تصمیم‌گیری چند معیاره تحت عنوان تحلیل رابطه‌ای خاکستری بکار گرفته شده است. تحلیل رابطه‌ای خاکستری جزئی از تئوری خاکستری است که برای حل مسائلی که از روابط پیچیده‌ای بین عوامل و متغیرهایشان برخوردارند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. تئوری سیستم‌های خاکستری الگوریتمی است که روابط غیرقطعی اعضای یک سیستم را با یک عضو مرجع تحلیل نموده و قابلیت استفاده در حل مسائل تصمیم‌گیری چند معیاره را داراست (دنگ، ۱۹۸۹). در این پژوهش از این روش برای اولویت‌بندی موانع که از طریق پرسشنامه توسط سرمایه‌گذاران شناسایی می‌شود استفاده می‌کنیم و اعداد فازی بین صفر و یک توسط فرمول برای هر یک از عوامل به دست می‌آوریم و موانع از مهمترین تا کم اهمیت‌ترین عامل دسته‌بندی می‌شوند و به تبع آن سیاست‌ها و راه‌کارهای لازم ارائه خواهند شد.

تحلیل رابطه‌ای خاکستری، یکی از متدهای به کار رفته در تئوری خاکستری^{۳۷} است. این تئوری، شاخص‌های ارزیابی را به صورت کمی با یکدیگر مقایسه می‌کند.

³⁶ Deng

³⁷ Grey Theory

این روش به داده‌های اندکی نیاز دارد و می‌تواند گزینه‌های^{۳۸} گوناگون را براساس شاخص‌های بسیاری مقایسه کند (لی، زو و گو^{۳۹}، ۲۰۰۶: ۹۵). تحلیل رابطه‌ای خاکستری این ویژگی را دارد که می‌تواند از تعداد محدودی داده، یاد بگیرد و روابط غیرخطی پیچیده را مدل سازی کند (نگپال، یودین و کاور^{۴۰}، ۲۰۱۲: ۲۱). این روش بر اساس میزان شباهت یا تفاوت گزینه مورد نظر با گزینه ایده‌آل^{۴۱} می‌باشد. اگر روند تغییر، بین گزینه ایده‌آل همسان باشد، یعنی رابطه قوی بین دو گزینه وجود دارد. ویژگی دیگر این روش این است که محاسبات آن ساده و آسان است و استفاده از آن در محیط‌های کسب و کار که اطلاعات به صورت گسسته و ناکامل وجود دارد در آن وجود دارد، مفید می‌باشد (هو^{۴۲}، ۲۰۱۰: ۱۹۴). اعتبار روش‌های سنتی که برای تحلیل‌های آماری به کار می‌روند، بر پایه پیش فرض‌هایی درباره توزیع جمعیت و واریانس نمونه‌های گرفته شده، می‌باشد و اما نمونه‌گیری می‌تواند بر قابلیت اطمینان و دقت نتایج تحلیل تأثیر بگذارد. دنگ استدلال می‌کند که در زندگی واقعی شرایطی وجود دارد که یا پیش فرض‌های بالا سازگار نیست و یا نمونه‌گیری در آن به صرفه یا قابل توجیه نیست (وو^{۴۳}، ۲۰۰۷).

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش، برای پاسخگویی به پرسش، به ترتیب داده‌های مربوط به هر مرحله گردآوری شد و با استفاده از روش‌های نام برده شده در قبل، پاسخ‌دهی به پرسش‌های پژوهش، انجام گردید. در نهایت نیز تحلیلی از داده‌های دریافتی از سرمایه‌گذاران ارائه شد.

۵-۱- تحلیل و بررسی پرسش‌های پژوهش

در این بخش، داده‌های لازم برای پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش گردآوری شد.

³⁸ Alternatives

³⁹ Li, Xue & Gu

⁴⁰ Nagpal, Uddin, Kaur

⁴¹ Ideal Alternative

⁴² Hou

⁴³ Wu

۵-۱-۱- پرسش نخست پژوهش

چه عواملی مانع از جذب سرمایه‌گذاری در استان فارس می‌باشند؟
 برای یافتن پاسخ این پرسش، ابتدا تعدادی عامل که ممکن بود بر ایجاد عدم تمایل سرمایه‌گذاران مؤثر باشند، از ادبیات استخراج گردید. سپس عوامل مشابه با یکدیگر ترکیب شده و یا برخی عوامل، به عنوان جزئی از عامل کلی‌تر در نظر گرفته شدند. پس از آن، عوامل به دست آمده به گونه‌ای تغییر داده شدند که متناسب با استان فارس باشند. در نهایت، از روش دلفی (که در دو دور به پایان رسید) برای دستیابی به توافق بر روی این عوامل، استفاده شد.

جدول ۲: فهرست عوامل ارائه شده در دور نخست دلفی

Table 2: List of factors presented in the first round of delphi

عوامل	دسته بندی کلی
عدم امنیت سرمایه گذاری	بی‌ثباتی فضای سرمایه گذاری
نرخ تورم بالا در استان فارس	
بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه	
عدم ثبات نرخ ارز	
بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه گذاری	
ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف کننده	
نبود شفافیت و روشنی قوانین و در نتیجه بروز اختلاف نظر گسترده میان سرمایه گذاران و مسئولان دولتی و استانی بر سر تفسیر قوانین	
مشکل دریافت تسهیلات از بانکها	مشکلات مالی
ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازارهای غیر رسمی	مشکلات نهادی فضای کسب و کار
محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار	
ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات	
بی‌ثباتی در روند برنامه ریزی‌های اقتصادی و صنعتی	
نگرش منفی به سرمایه‌گذاران از سوی سازمان‌های متولی در امر سرمایه‌گذاری (نگاه سرمایه داری به سرمایه‌گذاران)	مشکلات مربوط به فضای خارجی
ناکارآمد بودن قوانین مربوط به حوزه کسب و کار (قدیمی بودن قوانین تجارت، بیمه و ...)	
بروکراسی و تشریفات غیرضروری و طولانی بودن زمان اخذ مجوز و استعلام‌ها	
اعمال تحریم‌های بین المللی در کشور	مشکلات داخلی صنعت
تعرفه پائین کالاهای وارداتی و رقابت غیر منصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار	
عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی	مشکلات داخلی استان
تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه تولید کالاهای غیراستاندارد، تقلبی و عرضه ی نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار	
ضعف زیر ساخت‌ها (حمل و نقل، تأمین برق و ...)	
گرفتن عوارض سنگین، مالیات زیاد و وجود نظام مالیاتی که از تولید حمایت نمی‌کند	
وجود نهادها و مراکز متعدد موازی تصمیم گیرنده در استان	
دشواری و کندی فرآیندهای اقتصادی (مانند گرفتن مجوزها)	

دوری از مرکز کشور و در حاشیه قرار گرفتن استان فارس	
کمبود تجربه، دانش و مهارت‌های مدیریتی لازم در سازمان‌های متولی در امر سرمایه گذاری در استان	
شرایط آب و هوایی و تهدیدات ناشی از خشکسالی	
کمبود صنایع مادر و بالادستی در استان فارس	
کمبود امکانات اولیه (زمین و گران بودن آن و عدم واگذاری زمین‌های مورد نیاز)	
داشتن هدف‌های متفاوت و حتی متضاد بین بخش خصوصی و دولتی در استان	
پائین بودن میزان آینده نگری و توجه نکردن به مسائل بلند مدت استان	
کمبود نیروی کار ماهر در استان فارس	
وابستگی شدید مسئولان استانی به تهران و در نتیجه اعمال قوانین دست و پا گیر در مقایسه با سایر استان‌ها	
وجود اقتصاد و انحصار دولتی در استان فارس	
موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه	

مأخذ: یافته های پژوهش

Source: Research findings

جدول ۳: نظرات خبرگان دور نخست دلفی

Table 3: Expert opinions in the first round of delphi

عامل	میانگین نظرات ۱۲ نفر خبره	تعداد پاسخ‌هایی که برابر ۳ (متوسط)، ۴ (زیاد) یا ۵ (خیلی زیاد) بودند	درصد پاسخ‌هایی که برابر ۳ (متوسط)، ۴ (زیاد) یا ۵ (خیلی زیاد) بودند
۱	۳/۷۵	۱۱	۹۲٪
۲	۳/۷۵	۱۱	٪۹۲
۳	۳/۵۸	۱۰	٪۸۳
۴	۳/۹۲	۱۱	۹۲٪
۵	۳/۹۲	۱۱	۹۲٪
۶	۴/۰۸	۱۲	۱۰۰٪
۷	۴/۰۸	۱۱	۹۲٪
۸	۳/۴۲	۱۰	۸۳٪
۹	۳/۳۳	۱۰	۸۳٪
۱۰	۳/۲۵	۱۰	۸۳٪
۱۱	۳/۸۳	۱۲	۱۰۰٪
۱۲	۳/۷۵	۱۱	۹۲٪
۱۳	۳/۷۵	۱۲	۱۰۰٪
۱۴	۳/۶۷	۱۲	۱۰۰٪

۶۷٪	۸	۲/۸۳	۱۵
۹۳٪	۱۱	۲/۲۵	۱۶
۹۳٪	۱۱	۳/۶۷	۱۷
۹۳٪	۱۱	۳/۴۲	۱۸
۱۰۰٪	۱۲	۳/۵۸	۱۹
۱۰۰٪	۱۲	۴	۲۰
۱۰۰٪	۱۲	۳/۴۲	۲۱
۹۳٪	۱۱	۳/۴۲	۲۲
۱۰۰٪	۱۲	۳/۵۸	۲۳
۱۰۰٪	۱۲	۴	۲۴
۷۵٪	۹	۳/۲۵	۲۵
۹۳٪	۱۱	۳/۵۰	۲۶
۱۰۰٪	۱۲	۳/۹۲	۲۷
۸۳٪	۱۰	۳/۲۵	۲۸
۹۳٪	۱۱	۳/۷۵	۲۹
۸۳٪	۱۰	۳/۶۷	۳۰
۹۳٪	۱۱	۳/۰۸	۳۱
۱۰۰٪	۱۲	۳/۶۷	۳۲
۹۳٪	۱۱	۳/۵۰	۳۳
۷۵٪	۹	۳/۱۷	۳۴
۹۳٪	۱۱	۳/۴۲	۳۵

مأخذ: یافته‌های پژوهش

Source: Research findings

پس از گردآوری نتایج دور نخست دلفی (جدول (۲))، به غیر از عامل مربوط به مشکلات داخلی صنعت (ضعف زیر ساخت‌ها (حمل و نقل، تأمین برق و ...)) که با رنگ قرمز در جدول (۳) مشخص شده است، بر روی ۳۴ عامل دیگر توافق به دست آمد. در این پژوهش، در صورتیکه حداقل ۷۰٪ خبرگان به عاملی درجه اهمیت خیلی زیاد (۵)، زیاد (۴) یا متوسط (۳) نسبت دهند، به این معنی است که بر روی

آن عامل توافق میان خبرگان وجود داشته است. در دور نخست به دلیل جامع بودن عوامل، عواملی دیگری توسط خبرگان پیشنهاد نگردید.

دور دوم دلفی و تدوین پرسشنامه نهایی (پرسشنامه سرمایه گذاران)

در این دور به دلیل اینکه هیچ عامل دیگری توسط خبرگان پیشنهاد نگردید فقط آن عاملی که در دور نخست مورد توافق قرار نگرفت (ضعف زیر ساختها (حمل و نقل، تأمین برق و ...)) به پرسشنامه دوم آورده شد. در این دور نیز هیچ یک از خبرگان نظر خود را تغییر نداده و این سوال به طور کلی از پرسشنامه سرمایه گذاران حذف گردید. لذا پرسشنامه نهایی شامل ۳۴ گویه بود که هر گویه آن نشان دهنده یک عامل بود که ممکن است بر عدم تمایل سرمایه گذران به سرمایه گذاری در استان فارس مؤثر بوده باشد.

۵-۱-۲- پرسش دوم پژوهش

❖ عوامل شناسایی شده از چه اولییتی برخوردارند؟

۵-۱-۲-۱- اولویت بندی عوامل شناسایی شده با روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری

برای اولویت بندی عوامل شناسایی شده، از روش تحلیل رابطه‌ای خاکستری استفاده شد. گام‌های این روش به ترتیب زیر می‌باشند:

مرحله (۱) ایجاد سری‌های مقایسه^{۴۴} و سری استاندارد^{۴۵}

سری‌های مقایسه، در واقع همان گزینه‌هایی هستند که می‌خواهیم آنها را با هم مقایسه کنیم. تعداد گزینه‌ها را با حرف m نشان می‌دهیم. تعداد شاخص‌ها نیز با حرف n نشان داده می‌شوند.

$$A_i = (x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{ij}, \dots, x_{in}). \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (1)$$

⁴⁴ Comparative Series

⁴⁵ Standard Series

هریک از مؤلفه‌های سری استاندارد که با نشان A_0 داده می‌شود، نشان دهنده حداکثر مقدار هر یک از شاخص‌ها در بین گزینه‌های گوناگون (حداکثر مقدار موجود در هر ستون) می‌باشد.

$$A_0 = (X_{o1}, X_{o2}, \dots, X_{oj}, \dots, X_{on}) \quad (2)$$

برای نمونه، X_{o2} نشان دهنده حداکثر مقدار شاخص ۲ می‌باشد. عدد صفر نشان استاندارد بودن می‌باشد.

مرحله ۲) گردآوری داده‌های اولیه (نظرات سرمایه‌گذاران)

نظرات گردآوری شده از سرمایه‌گذاران به صورت ۳۰۰ پرسشنامه از اعضای فعال در شهرک صنعتی شیراز و برخی از فعالان بازار در سطح شیراز می‌باشد.

مرحله ۳) ایجاد ماتریس تصمیم نرمال شده

با توجه به اینکه شاخص‌های گوناگون دارای واحد اندازه‌گیری گوناگونی می‌باشند، برای اینکه بتوانیم آنها را با هم مقایسه کنیم، باید آنها را بدون بُعد^{۴۶} سازیم. برای این کار، سه فرمول وجود دارد. اگر شاخص از نوع «بیشتر، بهتر است» باشد (مانند سود)، از فرمول زیر استفاده می‌گردد (وو، ۲۰۰۷):

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - \min_i x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} \quad (3)$$

اگر شاخص از نوع «کمتر، بهتر است» باشد (مانند هزینه)، از فرمول زیر استفاده می‌گردد:

$$x_{ij}^* = \frac{\max_i x_{ij} - x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} \quad (4)$$

اگر شاخص طوری باشد که مقدار اسمی آن مورد نظر باشد، از فرمول زیر استفاده می‌شود: بعضی شاخص‌ها، مانند وزن، ارتفاع یا ... دارای بهترین مقدار نیستند و شرایط مسأله است که بهترین مقدار آنها را مشخص می‌کند (در یک مثال ممکن است وزن زیاد دلخواه ما باشد و در مثالی دیگر وزن کم مناسب باشد). در این صورت

⁴⁶ Dimensionless

بهترین مقدار برای اینگونه شاخص‌ها را با x_{obj} نشان می‌دهیم و مقادیر شاخص را با آن مقایسه می‌کنیم.

$$x_{ij}^* = \frac{|x_{ij} - x_{obj}|}{\max x_{ij} - x_{obj}} \quad (5)$$

در هر سه فرمول بالا، x_{ij} مقدار شاخص j ام مربوط به گزینه i ام را نشان می‌دهد. Max_{ij} نشان دهنده حداکثر مقدار شاخص j ام، در بین تمامی گزینه‌های موجود Min_{ij} نیز حداقل مقدار شاخص j ام، در بین تمامی $(i = 1, 2, \dots, m)$ می‌باشد. گزینه‌های موجود $(i = 1, 2, \dots, m)$ را نشان می‌دهد.

پس از انجام این مرحله، تمامی اعداد جدول (ماتریس)، مقداری بین صفر و یک خواهند داشت. در این ماتریس کوچکترین مقدار هر شاخص برابر با صفر، بزرگترین مقدار هر شاخص برابر با یک خواهد بود و بقیه مقادیر نیز عددی بین صفر و یک را نشان خواهند داد.

در این پژوهش، شاخص‌ها از نوع «بیشتر، بهتر است» انتخاب شدند. به این علت که هرچه پاسخ دریافتی به عدد ۵ (خیلی زیاد) نزدیکتر باشد، به این معنی است که آن عامل تأثیر بیشتری در ایجاد عدم تمایل در سرمایه گذاران داشته است و پژوهش در شناسایی این عامل موفق بوده است (فرمول ۳).

مرحله ۴) ایجاد سری استاندارد جدید (محاسبه Δ_{ij})

سری استاندارد جدید را به دست می‌آوریم:

$$A_0^* = (x_{01}^*, x_{02}^*, \dots, x_{0j}^*, \dots, x_{0n}^*) \quad (6)$$

محاسبات همواره به گونه‌ای هستند که در تمامی مؤلفه‌های ماتریس استاندارد جدید (A_0^*) ، برابر با یک خواهند شد. در این مرحله، باید تفاوت بین هر یک از سری‌های مقایسه‌ای (هریک از گزینه‌ها) را با سری استاندارد به دست آوریم. برای این کار، از فرمول (۷) استفاده می‌شود:

$$\Delta_{0ij} = |x_{0j}^* - x_{ij}^*| \quad (7)$$

در این فرمول، قدرمطلق اختلاف بین «مقدار استاندارد جدید برای شاخص j ام» را با «مقدار موجود در سطر i ام وستون j ام» به دست می‌آوریم. (مقدار استاندارد جدید برای شاخص j ام همواره برابر با ۱ خواهد بود).

در واقع هریک از اعداد خروجی از این فرمول، مکمل اعداد خروجی از جدول ماتریس تصمیم نرمال شده هستند. برای نمونه، اگر در جدول x_{ij}^* مقدار یک خانه برابر با ۰/۲۵ بوده است، در این جدول مقدار آن برابر با ۰/۷۵ خواهد بود.

مرحله ۵) محاسبه ضرایب رابطه خاکستری (اعداد گاما)

این ضرایب که با $\gamma_i(j)$ نشان داده می‌شوند، نمایانگر میزان نزدیکی (شدت رابطه) بین سری مقایسه‌ای و سری استاندارد جدید می‌باشد. هر چقدر این مقدار بیشتر باشد، رابطه قویتری بین گزینه مورد بررسی و گزینه ایده‌آل وجود دارد. برای این قسمت به ترتیب از فرمول‌های (۸) و (۹) استفاده شده است:

$$\gamma_i(j) = \frac{\Delta_{min} + \zeta \Delta_{max}}{\Delta_i(j) + \zeta \Delta_{max}} \quad (8)$$

$$\Delta_{max} = \max_{\forall i} (\max \Delta_i) \quad (9)$$

$$\Delta_{min} = \min_{\forall i} (\min \Delta_i)$$

Δ_{max} نشان دهنده بزرگترین مقدار موجود در آخرین جدول به دست آمده می‌باشد (که همواره برابر یک خواهد بود) و Δ_{min} نیز نشان دهنده کوچکترین مقدار موجود در جدول می‌باشد (که همواره برابر با صفر خواهد بود).

ضریب ζ که به آن «ضریب متمایز^{۴۷}» گفته می‌شود، عددی بین صفر و یک است که معمولاً آن را برابر با ۰/۵ قرار می‌دهند.

مرحله ۶) محاسبه درجه رابطه‌ی خاکستری

$$\Gamma_i = \sum_{j=1}^n [w_j \times \gamma_{ij}] \quad (10)$$

درجه رابطه‌ای خاکستری که با علامت Γ_i نشان داده می‌شود، همان مقداری است که بر اساس آن می‌تواند گزینه‌های گوناگون را اولویت‌بندی کرد. این عدد از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (11)$$

⁴⁷ Distinguished Coefficient

W_i وزن هر یک از شاخص‌های را نشان می‌دهد. در بسیاری از مقاله‌ها، این وزن‌دهی انجام نمی‌شود. بنابراین فرمول به سادگی به صورت زیر نوشته می‌شود:

$$\Gamma_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma_{ij} \quad (12)$$

۶-۲- اولویت‌بندی نهایی عوامل شناسایی شده

اولویت‌بندی نهایی، براساس مقدار Γ_i انجام می‌شود. هر چقدر که Γ_i بیشتر باشد، یعنی گزینه متناسب با آن، به میزان بیشتری می‌تواند الزامات را برآورده سازد. برای به دست آوردن درجه رابطه خاکستری، تنها کافی است که برای هر عامل (هر سطر)، میانگین اعداد آن سطر را محاسبه می‌کنیم. فرمول (۱۲) نیز دقیقاً به همین موضوع اشاره دارد. پس از این کار، جدول (۴) به دست می‌آید و اولویت‌بندی این عوامل بر اساس درجه رابطه‌ای خاکستری انجام می‌شود.

جدول ۴: اولویت‌بندی عوامل شناسایی شده

Table 4: Prioritize identified factors

اولویت عامل	شماره عامل	درجه رابطه ای خاکستری	عامل
۱	۲	۰/۷۴۳۰۰	مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها
۲	۳	۰/۷۲۸۳۳۳	بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه
۳	۱	۰/۶۹۹۳۰۲	عدم امنیت سرمایه‌گذاری
۴	۴	۰/۶۹۶۴۴۴	عدم ثبات نرخ ارز
۵	۲۶	۰/۶۹۴۰۶۴	بروکراسی و تشریفات غیر ضروری و طولانی بودن زمان اخذ مجوز و استعلام‌ها
۶	۲۳	۰/۶۹۳۵۱۴	دشواری و کندی فرایندهای اقتصادی (مانند گرفتن مجوزها)
۷	۲۲	۰/۶۹۲۷۵۲	داشتن هدف‌های متفاوت و حتی متضاد بین بخش خصوصی و دولتی در استان
۸	۳۲	۰/۶۸۸۳۸۱	گرفتن عوارض سنگین، مالیات زیاد و وجود نظام مالیاتی که از تولید حمایت نمی‌کند
۹	۲۵	۰/۶۸۴۵۰۰	پائین بودن میزان آینده نگری و توجه نکردن به مسائل بلند مدت استان
۱۰	۶	۰/۶۸۳۱۶۱	ضعف بازار سرمایه در تامین مالی تولید و نرخ بالای تامین سرمایه از بازارهای غیررسمی
۱۱	۱۵	۰/۶۸۱۷۶۳	ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده
۱۲	۲۱	۰/۶۷۹۸۳۰	وجود اقتصاد و انحصار دولتی در استان فارس
۱۳	۱۸	۰/۶۷۹۱۱۱	بی‌ثباتی در روند برنامه ریزی‌های اقتصادی و صنعتی
۱۴	۵	۰/۶۷۷۹۰۵	اعمال تحریم‌های بین‌المللی در کشور

تعرفه پائین کالاهای وارداتی و رقابت غیر منصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار	۰/۶۷۲۷۳۰	۱۱	۱۵
عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی	۰/۶۷۲۰۰۰	۱۲	۱۶
وابستگی شدید مسئولان استانی به تهران و در نتیجه اعمال قوانین دست و پا گیر در استان در مقایسه با سایر استان‌ها	۰/۶۷۰۳۵۴	۱۷	۱۷
تولید کالاهای غیر استاندارد، تقلبی و عرضه‌ی نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار	۰/۶۶۹۱۵۴	۸	۱۸
ناکارآمد بودن قوانین مربوط به حوزه کسب‌وکار (قدیمی بودن قوانین تجارت، بیمه و...)	۰/۶۶۷۹۱۵	۲۰	۱۹
کمبود امکانات اولیه (زمین و گران بودن آن و عدم واگذاری زمین‌های مورد نیاز)	۰/۶۶۲۷۱۸	۲۹	۲۰
دوری از مرکز کشور و در حاشیه قرار گرفتن استان فارس	۰/۶۶۰۶۵۵	۲۴	۲۱
کمبود تجربه، دانش و مهارت‌های مدیریتی لازم در سازمان‌های متولی در امر سرمایه گذاری در استان	۰/۶۵۸۸۳۴	۲۸	۲۲
موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه	۰/۶۴۸۲۹۳	۱۴	۲۳
کمبود صنایع مادر و بالادستی در استان فارس	۰/۶۴۵۸۳۰	۳۱	۲۴
بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه گذاری	۰/۶۴۵۶۶۷	۷	۲۵
کمبود نیروی کار ماهر در استان فارس	۰/۶۴۴۶۱۲	۳۳	۲۶
نرخ تورم بالا در استان فارس	۰/۶۴۲۰۲۳	۳۴	۲۷
تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه	۰/۶۴۱۴۴۴	۱۳	۲۸
نیود شفافیت و روشنی قوانین و در نتیجه بروز اختلاف نظر گسترده میان سرمایه‌گذاران و مسئولان دولتی و استانی بر سر تفسیر قوانین	۰/۶۴۰۷۷۸	۱۶	۲۹
وجود نهادها و مراکز متعدد موازی تصمیم گیرنده در استان	۰/۶۳۶۵۵۶	۱۹	۳۰
محدودیت قانون کار در تعدیل و جایجایی نیروی کار	۰/۶۳۵۸۸۹	۹	۳۱
نگرش منفی به سرمایه‌گذاران از سوی سازمان‌های متولی در امر سرمایه‌گذاری (نگاه سرمایه داری به سرمایه گذاران)	۰/۶۳۵۷۷۰	۲۷	۳۲
ضعف دادسراها در رسیدگی موثر به شکایت‌ها و اجبار طرف های قرارداد به انجام تعهدات	۰/۶۲۳۱۱۱	۱۰	۳۳
شرایط آب و هوایی و تهدیدات ناشی از خشکسالی	۰/۵۶۷۷۸۳	۳۰	۳۴

مأخذ: محاسبات پژوهش

Source: Research calculations

۷- نتیجه‌گیری و راه‌کارهای پیشنهادی جهت کاهش موانع سرمایه‌گذاری در استان فارس

در این پژوهش، در دور نخست دلفی ۱۲ خبره شرکت داشته و پرسشنامه دور نخست شامل ۳۵ پرسش بود، پرسشنامه دور دوم نیز ۱ پرسش داشت. بنابراین در دور

نخست ۴۲۰ پاسخ و در دور دوم ۱۲ پاسخ و در مجموع دو دور نیز ۴۳۲ پاسخ به دست آمد.

در این پژوهش به ۳۰۰ سرمایه‌گذار پرسشنامه داده شد و هر پرسشنامه نیز ۳۴ پرسش داشت، جمعاً ۱۰۲۰۰ پاسخ از سرمایه‌گذاران دریافت گردید. در مجموع، ۵۵ درصد پاسخ‌های دریافتی از خبرگان دارای اهمیت «خیلی زیاد» و «زیاد» بود. در میان سرمایه‌گذاران نیز ۵۲ درصد پاسخ‌های دریافتی، دارای اهمیت «خیلی زیاد» و «زیاد» بود که نشان دهنده نزدیکی بسیار زیاد دیدگاه‌های سرمایه‌گذاران و خبرگان می‌باشد و اینکه خبرگان توانسته بودند مشکلات سرمایه‌گذاران را به خوبی تشخیص دهند.

با توجه به اینکه در این پژوهش، هنگام محاسبه درجه رابطه‌ای خاکستری، ضریب متمایز S برابر با $0/5$ در نظر گرفته شد، پس براساس فرمول شماره ۸ تمامی درجه‌های رابطه‌ای خاکستری، مقداری بین $0/33$ و 1 خواهند داشت که هر چه این مقدار به 1 نزدیک‌تر باشد، یعنی آن عامل تأثیر بیشتری بر عدم تمایل سرمایه‌گذاران داشته است. با توجه به اولویت‌بندی نهایی عوامل، بیشترین درجه رابطه‌ای خاکستری برابر با $0/74$ و کمترین آن برابر با $0/56$ بود. همچنین غیر از عامل آخر که دارای درجه رابطه‌ای خاکستری $0/56$ بود، برای 33 عامل باقیمانده، این عدد بین $0/62$ و $0/74$ بود که نشان می‌دهد شکافی بین شدت اثرگذاری 33 عامل نخست با عامل انتهایی وجود دارد و به نوعی می‌توان از عامل انتهایی چشم‌پوشی کرد.

همانگونه که در جدول شماره ۴ دیده شد، «درجه رابطه‌ای خاکستری» عوامل شناسایی شده، به ویژه عوامل 3 تا 33 بسیار به هم نزدیک می‌باشد که نشان می‌دهد در واقع این عوامل اثرگذاری تقریباً یکسانی روی سرمایه‌گذاری دارند و باید به همگی آنها توجه شود. تنوع عوامل نیز نشان می‌دهد که استان فارس، در بسیاری ابعاد با مشکل روبرو می‌باشد. اما با توجه به اینکه، یکی از اصلی‌ترین موانع سرمایه‌گذاری در استان فارس بحث تسهیلات بانکی می‌باشد و این فاکتور از نظر سرمایه‌گذاران و خبرگان مهمترین عامل می‌باشد، به برخی راهکارهای اجرایی جذب سرمایه در استان فارس خواهیم پرداخت.

۱- با توجه به محدودیت منابع بانکی برای اجرای طرح‌های توسعه‌ای، ایجاد واحدهای جدید و طرح‌های طولانی مدت می‌بایست علاوه بر منابع بانکی سایر منابع مالی مورد استفاده قرار گیرد. ضمن اینکه تمایل بیشتر بانک‌ها به اعطاء

تسهیلات کوتاه مدت‌تر به دلیل کوتاه مدت بودن منابع سپرده‌ای است و بهتر است از منابع بانکی برای سرمایه در گردش و اجرای طرح‌های کوتاه مدت استفاده نمود.

۲- نکته حائز اهمیت در تخصیص منابع بانک‌ها، نظارت بر چگونگی تخصیص است. چنانچه تسهیلات اعطایی بانک‌ها به واقع در بخش‌های تولیدی بکار گرفته نشود، صورت سرمایه‌های سرگردان بنا به شرایط و موقعیت‌های خاص وارد بازارهای متفاوت از جمله بازار مسکن، ارز، سکه و طلا شده و شرایط اقتصادی کشور را با مخاطره روبرو می‌کند و پیشگیری از این موضوع مستلزم تقویت نظارت در تخصیص منابع بانکی و نحوه هزینه‌کرد آن است.

۳- هر چند بر اساس یافته‌های این پژوهش، اعتبارات بانکی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در اقتصاد ایران و استان فارس تأثیر دارند و می‌توان از این ارتباط در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی استفاده کرد، اما این تأثیر در حقیقت خبر از نابسامانی بازار پول و سرمایه در کشور می‌دهد. زیرا همان‌گونه که بحث شد، در کشورهای توسعه یافته که بازارهای مالی و پولی گسترده و منسجمی وجود دارند و بازارهای سهام و بورس بسیاری در حال فعالیت هستند، تسهیلات و اعتبارات بانکی به عنوان یک متغیر تأثیرگذار بر تابع سرمایه‌گذاری بخش خصوصی هرگز مطرح نیستند.

۴- در خصوص امنیت سرمایه‌گذاری در استان موانع موجود برای معرفی راه‌کار به صورت واضح پژوهش کارشناسی صورت گیرد تا دیدگاه رقابت منفی بین دولت و سرمایه‌گذاران تصحیح شود.

۵- پیشنهاد می‌شود با تأمین منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاران از طریق گسترش بازارهای مالی و سهام شرکت‌های سرمایه‌گذاری فعال، اتکاء سرمایه‌گذاران به منابع مالی بانک‌ها را کاهش داد و به بانک‌ها اجازه داد تا براساس تحلیل هزینه - فایده واقعی به انتخاب پروژه‌های سرمایه‌گذاری اقدام کنند. دولت نیز با کاهش اتکاء خود به منابع بانکی و تأمین کسری بودجه خود از راه‌های دیگر، به این امر کمک کند. مسلماً، ایجاد بازارهای مالی و پولی شفاف و گسترده رقابت بیشتر این مؤسسات و بانک‌ها را به همراه خواهد داشت و نتیجه آن نیز، تخصیص

بهینه منابع کمیاب و در نتیجه، کمک به رشد و توسعه اقتصادی کشور خواهد بود.

۶- حذف قوانین و بروکراسی‌های مانع تراش در مسیر سرمایه‌گذاری و ارائه راه‌کارهای اجرایی.

۷- همانطور که عنوان شد نظام تامین مالی در کشور بانک محور می‌باشد. این در حالی است که بازار سرمایه به عنوان تأمین کننده مالی بلند مدت پروژه‌های سرمایه‌گذاری نقش قابل توجهی در زمینه هدایت سرمایه به سمت بخش‌های تولیدی ایفا نمی‌کند. از این رو فعال کردن پتانسیل‌های بازار سرمایه از طریق وضع سیاست‌های پولی و مالی مناسب حائز اهمیت می‌باشد. ساماندهی بازارهای ارز، سکه و مسکن، ساماندهی بازار پول، کاهش تصدی‌گری دولت، اجرای کامل سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی و غیره برخی از این سیاست‌ها می‌باشد.

۸- کاهش «هزینه استفاده از سرمایه» از طریق کاهش متغیر «نرخ تسهیلات بانکی» و «نرخ مالیات».

۹- تخصیص بهینه اعتبارات بانکی به متقاضیان سرمایه‌گذاری های مولد از طریق مکانیزم عرضه و تقاضا در جهت جلوگیری از ایجاد رانت و امتیاز برای بخش‌های خاص.

فهرست منابع

- برانسون، ویلیام اچ. (۱۳۷۸). «تئوری و سیاست‌های اقتصاد کلان». ترجمه دکتر عباس شاکری، تهران، نشر نی، ۳۷۰-۳۶۴.
- برقی اسگویی، محمدمهدی و مصطفی شکری. (۱۳۹۷). «بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران با تأکید بر نقش مالیات بر درآمد (رویکرد فازی)». فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی. دوره ۹، شماره ۳۳، ۱۲۰-۱۰۹.
- جهانگرد، اسفندیار، دانشمند، آرین پناهی، سامان و بهنام نیک بین. (۱۳۹۶). «اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی ایران بسط مدل پاجولا». اقتصاد مالی و توسعه، سال یازدهم، شماره ۴۰، ۹۵-۱۱۵.
- حسین زاده بحرینی، محمدحسین و سعید ملک الساداتی. (۱۳۹۰). «موانع نهادی سرمایه‌گذاری و کسب و کار در ایران». فصل‌نامه پژوهش بازرگانی، شماره ۵۹، ۲۲-۵۵.
- فرد، حسن، الوانی، مهدی. (۱۳۹۱). «روش شناسی پژوهش کمی در مدیریت: رویکرد جامع». چاپ ششم، تهران، انتشارات صفار- اشراقی.
- رضایی، مهدی، حیدری، خلیل و پریسا یعقوبی منظری. (۱۳۹۶). «شناسایی اولویت‌های سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران با تأکید بر رشد ارزش افزوده». مدل سازی اقتصادی، سال یازدهم، شماره ۲، ۱۱۱-۱۳۵.
- رهبر، فرهاد، مظفری خامنه، فرشید و شاپور محمدی. (۱۳۸۶). «موانع سرمایه‌گذاری و تاثیر آن بر رشد اقتصادی ایران». مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۱، ۱۳۸-۱۱۱.
- کازرونی، علیرضا، علیلو، خاطره و زانا مظفری (۱۳۹۷). «بررسی تاثیر همزمان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و نرخ شهرنشینی بر رشد اقتصادی استان های ایران (۱۳۹۴-۱۳۸۵)». پژوهش نامه اقتصادی، سال هجدهم، شماره ۴، ص ۷۱.
- نورث، داگلاس. (۱۳۷۷). نهادها، تغییرات نهادی و عملکرد اقتصادی، ترجمه محمدرضا معینی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی، مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی و انتشارات.
- وفاء، مهرداد و غلامرضا معمارزاده. (۱۳۹۳). «بررسی موانع توسعه سرمایه گذاری زیربنایی در کشور». مطالعات کمی در مدیریت، سال پنجم، شماره دوم، ۱۴-۱.
- Azzimonti, M. & P. Sarte. (2007). Barriers to Foreign Direct Investment under Political Instability. Economic Quarterly-Federal Reserve Bank of Richmond, 93(3), 287.

- Blejer, M.I. & M.S. Khan. (1984). Government Policy and Private Investment in Developing Countries. Staff Papers-International Monetary Fund, 379-403.
- Deng, J.L. (1989). Introduction to Grey System Theory. The Journal of Grey System, 1(1), 1-24.
- Fairfax County Department of Neighborhood And Community Services. (2012, April). Overview of Sampling Procedures. [Informational Brochure] .
- Greener, S. (2008). Business Research Methods. Frederiksberg, Denmark: Ventus Publishing ApS. Retrieved from <http://www.bookboon.com>
- Hou, J. (2010). Grey Relational Analysis Model For Multiple Attribute Decision Making In Intuitionistic Fuzzy Setting. Journal of Convergence Information Technology. 5(10). pp. 194-199.
- Jorgenson, D.W. (1996). Investment: Capital theory and Investment Behavior (Vol. 1). Mit Press.
- Latham, B. (2007). Sampling: What Is It? Texas Tech University. Retrieved from: [http://webpages.acs.ttu.edu/rlatham/Course work/5377. \(Quant\)\)/Sampling_Methodology_Paper.pdf](http://webpages.acs.ttu.edu/rlatham/Course%20work/5377.%20(Quant))/Sampling_Methodology_Paper.pdf)
- Li, Y., D. Xue & P. GU. (2006). Prioritizing Design Candidates in Adaptable Design Using the Grey Relational Analysis Approach. Proceedings of the Canadian Engineering Education Association.
- Linstone H. & M. Turoff. (2002). the Delphi Method: Techniques and Applications, 257-281.
- Mahbub, T., & Jongwanich, J. (2019). Barriers to foreign direct investment in the power sector: evidence from Bangladesh. International Journal of Development Issues.
- Meyer, J. (1957). Leading Issues in Economic Development, Harvard University Press.
- Mullen, P.M. (2003). Delphi: Myths and Reality. Journal of Health Organization and Management, 17(1), 37-52 .
- Munthali, T.C. (2012). Interaction of Public and Private Investment in Southern Africa: A Dynamic Panel Analysis. International Review of Applied Economics, 26(5), 597-622.
- Nagpal, G., M. Uddin & A. Kaur. (2012). A Hybrid Technique using Grey Relational Analysis and Regression for Software Effort Estimation using Feature Selection. International Journal of Soft Computing and Engineering (IJSCE), 1(6), pp. 20-27.
- Neville, C. (2007). Introduction to Research and Research Methods. Bradford, West Yorkshire: University of Bradford.
- Okoli, C. & S.D. Pawlowski. (2004). the Delphi Method as a Research Tool: an Example, Eesign Considerations and Applications. Information & Management, 42, 15-29.

-
- Paul, J. (2002). Inflation and Macroeconomic Instability in Madagascar, University of Toulouse and Institute Universitaire De France, pp 2-10.
  - Samwel, M. (2016). Do Budget Deficit Crowds out Private Investment: A Case of Tanzanian Economy, International Journal of Business and Management; 11 (6), pp. 183-193.
  - Swanson, R.A. & E.F. Holton. (Ed.) (2005). Research in Organization. Foundation and Methods of Inquiry. San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers, Inc.
  - Thangaratinam, S. & C. WE. Redman. (2007). the Delphi Technique. The Obstetrician & Gynaecologist, 120-125.
  - Wu, C.H. (2007). On the Application of Grey Relational Analysis and RIDIT Analysis to Likert Scale Surveys. International Mathematical Forum, 14, 675-687.
  - Yousuf M.I. (2007). Using Experts' Opinions through Delphi Technique. Practical Assessment, Research & Evaluation, 12(4), 1-8.